

Knjiga je Elvise Orbanica svojevrsni *hommage* župniku Zafranu. Pisana je po strogim pravilima povijesne struke. Ona je ujedno slojevita analiza vjerskih, društvenih i političkih prilika te njihova međusobnoga doticaja i prožimanja u, za Crkvu i vjeru, olovnim poratnim vremenima. Zato će budućim istraživanjima prošlosti Žminja i Istre u prva dva poslijeratna desetljeća biti dragocjeno i nezaobilazno polazište.

Stipan Trogrlić

...e dopo semo andadi via. *Associazione degli esuli istriani fiumani e dalmati: cenni storici dal 1947 ad oggi*, testi e interviste a cura di Rosanna Turcinovich Giuricin, Gorizia: ANVGD, 2014., 190 str.

Djelo *...e dopo semo andadi via* rezultat je rada talijanske novinarku Rosanne Turcinovich Giuricin. Knjiga je svjetlo dana ugledala 2014. u izdanju Associazione nazionale Venezia Giulia e Dalmazia te se na 190 stranica bavi prikazivanjem povijesti i djelovanja raznih udruga koje su talijanski ezuli (*esuli*) osnovali tijekom godina na području Italije. Rad je strukturiran tako da za svaku opisanu udruhu autorica prilaže razgovor s jednom ili više osoba koje su odigrale neku važnu ulogu pri formiranju ili funkcioniranju tih organizacija te analizira njihove ciljeve i postignuća. Na koncu, Turcinovich Giuricin uspijeva sakupiti više od 25 svjedočanstava vezanih uz petnaestak raznih udruga kojima je cilj očuvanje sjećanja na događaje Egzoda (*Esodo*), masovnoga iseljavanja Talijana iz Istre i drugih krajeva koji su pripali Jugoslaviji poslije Drugoga svjetskog rata.

Knjigu otvaraju „Prefazione“ (5-7), „Introduzione“ (9-11) i „Presentazione“ (11), u kojima se sažeto opisuje važnost ezulskih udruga te njihova aktivnost. Zatim, u poglavlju „Le associazioni di carattere politico e sociale“ (13-31) autorica analizira značaj odluke talijanske Vlade da 2004. uspostavi Dan sjećanja radi službenoga obilježavanja Egzoda na nacionalnoj razini.

Turcinovich Giuricin u drugom poglavlju, „Associazione Nazionale Venezia Giulia e Dalmazia“ (31-45), opisuje najveću od velikih ezulskih udruga, naglašavajući da se radi o prvoj organizaciji takve vrste na području Italije, osnovanoj još 1946., za koju iznosi ciljeve i postignuća te prilaže razgovore s bivšim i sadašnjim čelnicima udruge.

Slijedi poglavlje „Associazione delle comunità istriane“ (46-54), u kojem autorica govori o istoimenoj udruzi sa sjedištem u Trstu. Naglašava da je to organizacija koju sačinjavaju članovi podrijetlom iz dvadesetak istarskih mjesta, koji svoju aktivnost svode ponajviše na organizaciju društveno-kulturnih događaja poput koncerata, predstavljanja knjiga, konferencija itd. I u ovome slučaju autorica prilaže intervju s nekoliko istaknutih članova udruge.

Četvrto je poglavlje posvećeno analizi udruge „Unione degli istriani. Libera Provincia dell'Istria in esilio“ (55-64). Turcinovich Giuricin ističe da je udruga nastala u Trstu nakon Londonskoga memoranduma 1954. te da joj je cilj očuvanje i obrana prava ezula. Autorica i ovdje donosi nekoliko intervju te opisuje najvažnije organizacije koje djeluju unutar same udruge (npr. Gruppo Giovani, Circolo Norma Cossetto itd.)

„I liberi comuni“ (65-84) naslov je petoga poglavlja, koje se također dijeli na dvije manje cjeline posvećene udrugama „Libero Comune di Fiume in esilio“ (65-70) te „Associazione libero Comune di Pola in esilio“ (71-84). Prva je udruga nastala 1966. na temelju želje riječkih ezula za uspostavljanjem organizacije koja će djelovati s ciljem očuvanja sjećanja na njihov život u Rijeci. Sjedište joj je u Padovi te su joj glavne aktivnosti organizacija povijesno-društvenih skupova i izdavaštvo. Druga je udruga uspostavljena 1967. i sačinjena je ponajviše od pulskih ezula. Sjedište joj je u Trstu dok su joj glavni ciljevi održavanje i jačanje veza između pulskih ezula u svijetu. Zanimljivo je svakako naglasiti da predstavnici te, kao i nekih drugih sličnih udruuga, biraju „gradonačelnike“ koji u egzilu predstavljaju napuštene gradove.

U sličnom se tonu nastavlja i sljedeće poglavlje „Associazione dei dalmati italiani nel mondo, già libero Comune di Zara in esilio“ (85-96). Radi se o udruzi nastaloj 1963. pod imenom Comune di Zara in esilio, s ciljem stvaranja svojevrstne zadarske vlade u egzilu te ima sjedište u Padovi. Kako objašnjava autorica, udruga ima svojega gradonačelnika i vijeće te joj je cilj ujediniti na raznim godišnjim kongresima što je više moguće ezula i njihovih nasljednika iz Zadra i Dalmacije kako bi očuvali svijest o talijanskoj komponenti na tim područjima. Na koncu, naglašava se kako je organizacija zbog svojega „kozmpolitskog“ karaktera i težnje povezivanja svih dalmatinskih ezula u svijetu 2000. promijenila ime u „Associazione dei dalmati italiani nel mondo“.

Knjiga se nastavlja s tri kraća poglavlja naslovljena „Circolo di cultura istro-veneta «Istria»“ (97-104), „Associazione giuliani nel mondo“ (105-110) i „Mailing list Histria“ (111-114). Prva je udruga nastala 1984. te se bavi prvenstveno pokušajima jačega zbližavanja ezula i talijanske populacije koja je na području Istre, Kvarnera i Dalmacije ostala nakon Drugoga svjetskog rata organizacijom kulturnih manifestacija. Druga je organizacija neprofitna i apolitična udruga nastala 1970. s ciljem povezivanja svih julijsko-dalmatinskih zajednica u svijetu, također organizacijom društveno-kulturnih događanja. Temelji se na javnom financiranju te ima sjedište u Trstu. Posljednja od triju spomenutih udruga najmlađa je organizacija ezulske zajednice, nastala 2000. s ciljem stvaranja virtualne zajednice u kojoj će se svi koji su povezani s Egzodom moći pronaći i međusobno kontaktirati. Kako ističe autorica, ova je udruga oslobođena „ideoloških“ i „povijesno-političkih“ utega te njezini predstavnici žele isključivo zaštititi zajedničko istarsko podrijetlo svih ezula svijeta.

Sljedeći dio knjige, „Le associazioni create e sostenute da enti pubblici“ (115-127), posvećen je udrugama koje financiraju i podržavaju tijela javne vlasti. Prva o kojoj autorica govori je „I.R.C.I. – Istituto regionale per la cultura istriano-fiumano-dalmata“. Radi se o organizaciji koju financiraju, između ostalih, gradovi Trst i Milje, Tršćansko pučko sveučilište i mnoga druga tijela te koja se bavi ponajviše izdavanjem publikacija vezanih za područje Istre, Kvarnera i Dalmacije. Kako naglašava Turcinovich Giuricin, udruga je u svojem dosadašnjem radu uspjela izdati 75 publikacija i organizirati preko 100 skupova i konferencija. U suradnji s ovom organizacijom djeluju još Gradski muzej istarske, riječke i dalmatinske kulture, knjižnica i arhiv te časopis *Tempi e cultura*. Autorica obrađuje i djelovanje udruga Centro di documentazione multimediale della cultura giuliana, istriana, fiumana e dalmata i Lega nazionale, naglašavajući kako prvu udrugu karakterizira multimedijalni pristup prilikom istraživanja i održavanja sjećanja na povijesnu povezanost talijanske kulture i istočnoga Jadrana, dok je druga organizacija, koja svoje korijene vuče još iz 1891., najviše poznata po bogatoj knjižnici s preko 5000 djela i arhivu.

Nakon toga, Turcinovich Giuricin poduži dio svojega rada posvećuje opisivanju djelovanja onih udruga koje imaju isključivo kulturološke ciljeve u poglavljima „Le associazioni di carattere esclusivamente culturale. La società di studi fiumani“ (128-132), „Associazione per la cultura fiumana

istriana e dalmata nel Lazio. Centro di documentazione regionale dell'Esodo istriano-fiumano-dalmata" (133-134), „Coordinamento adriatico" (134-137), „Società filatelica di numismatica dalmata" (138), „Società dalmata di storia patria – Roma" (138), „Società dalmata di storia patria – Venezia" (139-141), „Società istriana di archeologia e storia patria" (141-142), Deputazione di storia patria per la Venezia Giulia" (142-144), „La fondazione scientifico culturale Eugenio Dario e Maria Rustia Trainè" (145), „FID – Fiume Istria Dalmazia. Mailing list" (145), „Www.dalmazia.it" (146) i „Associazione culturale istriani-fiumani e dalmati del Piemonte (A.C.I.F.D.P.)" (147-149). Za svaku od tih udruga i organizacija autorica iznosi najvažnije podatke, uključujući datume osnutka, ciljeve i postignuća.

Naredni se dio knjige bavi problematikom svojevrsnoga odnosa između talijanske javnosti i ezula, opisujući njihove tiskovne aktivnosti. Tako u poglavlju „La comunicazione. La funzione di collante, informazione e difesa della memoria della stampa degli esuli giuliano-dalmati" (150-164) Turcinovich Giuricin prolazi kroz povijest razvoja novinarske aktivnosti ezula, nabrajajući neke od najznačajnijih publikacija poput *La Posta degli Esuli*, *Difesa Adriatica*, *L'Esule* i drugih.

Pretposljednji dio knjige, „La dimensione associativa della minoranza italiana presente oggi in Slovenia e Croazia" (165-172), bavi se kratkim opisom aktivnosti talijanske populacije koja se nije odlučila za napuštanje svojih domova te analizom njihovih odnosa s ezulima.

Posljednji dio Giuricinina rada, „Conclusioni" (173-186), sadrži pet razgovora s osobama koje su odigrale važnu ulogu u pokretanju ezulskih udruga te koje su svojim djelovanjem omogućile dugotrajnost tih organizacija. Vrijedi svakako posebno naglasiti peti intervju, koji autorica vodi s talijanskim glazbenikom i glumcem Simeoneom Cristicchijem. On se u posljednjih nekoliko godina posebno istaknuo svojom kazališnom predstavom *Magazzino 18*, koja u novom, svježijem tonu obrađuje tematiku Egzoda.

Pitanje masovnoga odlaska talijanskoga stanovništva nakon Drugoga svjetskog rata s područja Istre, Kvarnera i Dalmacije još uvijek predstavlja jedno od potencijalno skliskih terena povijesnoga istraživanja. Specifični multietnički karakter tih mjesta često je istraživanje pitanja Egzoda pretvarao više u politički negoli u povijesni čin, što je u mnogočemu otežavalo suradnju raznih historiografskih škola. U takvom kontekstu, djelo Rosanne Turcinovich Giuricin svoju važnost pronalazi u povijesnom pregledu svih

najvažnijih udruga i organizacija talijanskih ezula, koji nam omogućuje bolji uvid u način povijesnoga promišljanja (i razvoja toga promišljanja) kod većine pripadnika talijanske zajednice koji su u traumatičnom poslijeratnom razdoblju napustili svoje istočnojadranske domove.

Diego Han

Gloria Nemeč, *Nascita di una minoranza. Istria 1947-1965: storia e memoria degli italiani rimasti nell'area istro-quarnerina*, Etnia XIV, Rovigno: Centro di ricerche storiche, Rovigno / Unione italiana, Fiume / Università popolare, Trieste / Università degli studi – Dipartimento studi umanistici, Trieste, 2012., 446 str.

Petnaesti svezak niza Etnia, izdan zajedničkim snagama rovinjskoga Centra za povijesna istraživanja, tršćanskoga Sveučilišta i riječke Talijanske unije, rezultat je rada tršćanske povjesničarke Glorije Nemeč. Djelo se bavi istraživanjem jednoga od najmračnijih te ujedno najkontroverznijih trenutaka u povijesti talijanskoga istarskog stanovništva, odnosno razdobljem koje obuhvaća prva dva desetljeća nakon završetka Drugoga svjetskog rata. Kroz prizmu svjedočanstava običnih ljudi, u kontekstu velikih poslijeratnih geopolitičkih prevrata, stvaranja nove i obnovljene jugoslavenske države te velikih etničkih promjena karakteriziranih ponajprije neslavnim *esodom*, autorica posvećuje pozornost onim pripadnicima talijanske zajednice koji su se usprkos svim poteškoćama odlučili za nenapuštanje svojih domova. Osnajena znanjem i pozitivnim kritikama stečenim svojim prijašnjim istraživanjima, među kojima možemo istaknuti djelo *Un paese perfetto. Storia e memoria di una comunità in esilio: Grisignana d'Istria (1930-1960)* (Gorizia 1998.), Nemeč se posvećuje onoj grupi talijanskoga stanovništva koju su, kako naglašava, s jedne strane tzv. *esodati* smatrali izdajnicima talijanskoga naroda, dok su ih s druge talijanske vlasti sve do raspada Jugoslavije gotovo ignorirale/zaboravile. Koristeći se već joj poznatom metodom usmenoga povijesnoga istraživanja, autorica se približava svojim sugovornicima u pokušaju rasvjetljavanja onih procesa koji u nekim tragičnim trenucima rezultiraju biranjem određenoga životnog puta (u ovome slučaju teškom *a priori*).